

Cognition, communication, discourse. 2022, 25: 33-51.

<http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>

<https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-03>

Received 02.10.2022; revised and accepted 25.11.2022

UDC 811.112.2'373.7'255

**ЦИТУВАННЯ ШЕКСПІРА
В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ:
ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД**

Наталія Оніщенко*

кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(майдан Свободи, 4, Харків 61022, Україна);

e-mail: n.a.onishchenko@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9387-4991>

Тетяна Смоляна

кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(майдан Свободи, 4, Харків 61022, Україна);

e-mail: smoliana83tatiana@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6628-2707>

Як цитувати: Оніщенко, Н., & Смоляна, Т. (2022). Цитування Шекспіра в німецькомовній лінгвокультурі: еколінгвістичний підхід. *Cognition, communication, discourse*, 25, 33-51. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-03>

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особливостей ептонімізованих цитат Вільяма Шекспіра у німецькій мові в межах транслінгвального аспекту еколінгвістичного підходу до вивчення мовно-мовленнєвих явищ. Еколінгвістика уможливує вивчення буття мови у поєднанні одиниць мови та мовлення з геополітичними, історичними, соціальними, психологічними чинниками. В термінах цього підходу англійська мова вважається «надважкою» за чисельністю носіїв, а значить такою, що може здійснювати вплив на мови з нижчою чисельністю, наприклад «важку» німецьку. Метою роботи є дослідити особливості цього впливу на прикладі цитат з творів найвідомішого британського письменника усіх часів Вільяма Шекспіра, які адаптовано німецькою лінгвокультурою і які мають власні формальні та функціональні характеристики на сучасному етапі розвитку німецької мови. Німецькомовні версії ептонімізованих цитат Шекспіра є результатом когнітивних, історичних та соціокультурних чинників адаптації нових знакових явищ до мовного середовища-приймача. Транслінгвальний аспект еколінгвістики уможливує пояснення використання ептонімізованих одиниць англійської мови та культури в контексті і засобами німецької мови як мови-приймача, де ці одиниці набувають специфічних характеристик. Встановлення цих характеристик є метою представленої роботи, яка вивчає як об'єкт цитати з творів Вільяма Шекспіра, що набули на німецькомовному ґрунті якостей крилатих висловів (ептонімізовані цитати) або навіть демонструють схильність до фразеологізації. Завданнями роботи є визначення шляхів, якими цитати Шекспіра потрапляють до німецької лінгвокультури, встановлення структурно-семантичних особливостей вживання ептонімізованих цитат Шекспіра у сучасних німецькомовних Інтернет-дискурсах, опис основних функцій таких цитат Шекспіра в згаданих дискурсах з урахуванням чинника креолізації тексту.

Розгляд соціо-історичного підґрунтя інтеграції творчості Шекспіра в німецькомовну лінгвокультуру дозволив виявити основні чинники популяризації цитат та їх проникнення до мовної

свідомості носіїв німецької мови. Цими чинниками є переклади творів Шекспіра німецькою мовою, театральні постановки, запозичення і обробки сюжетів Шекспіра німецькомовними письменниками, входження творів британського автора до обов'язкових освітніх програм. За формальними ознаками виокремлюються точні цитати у фразеологічному значенні без вказівки на першоджерело, точної цитати у фразеологічному значенні із вказівкою на першоджерело, точні цитати у фразеологічному значенні інтенційно без вказівки на джерело, цитатія з трансформаціями та недослівна цитатія без інтендованої трансформації. Такі цитати виконують інформативну, орнативну, атрактивну та людичну функції.

Ключові слова: адаптація, вербалізація, еколінгвістика, епонімізована цитата, Інтернет-дискурс, креолізація, лінгвокультура, транслінгвальний аспект.

1. Вступ

Серед іншомовних авторів Вільям Шекспір вважається найпопулярнішим та найцитованішим серед носіїв німецької мови (*Die große Chronik-Weltgeschichte*, 2008, р. 271). Це пов'язано з особливим місцем Шекспіра в німецькомовній культурі, завдяки якому німці вважають британського драматурга “своїм”.

Насамперед сама німецька література зазнала вирішального впливу Шекспіра на етапі формування класицизму. Й.-Е. Лессінг 1758 року був одним із перших, хто запропонував, щоб німецькі драми творилися за зразком шекспірівських, а не французьких. Але справжнє “онімення” класика відбулося лише в часи “Бурі і натиску”, а саме через Г.-В. фон Герстенберга та Й.-Г. Гердера, які підкреслюють геніальність Шекспіра як творця художнього світу. У результаті Шекспіром надихаються Й.-В. Гете (наприклад, “Гетц фон Берліхінген”), Й.-М.-Р. Ленц (“Солдати” або “Гофмайстер”), Ф.М. Клінгер (“Близнюки”) або Й.-Ф. Шиллер (“Розбійники”). Взагалі можна вважати, що провідні теми “Бурі і натиску” – родові конфлікти, суперництво – продиктовані спадком Шекспіра.

Теза про цитованість Шекспіра у сучасних творах масової культури (кіно та телебаченні) пролунала, зокрема, на засіданні Німецького шекспірівського товариства у Веймарі (2019 р.) на прикладі аналізу шекспірівських алюзій у низці фільмів та телесеріалів з метою придання сучасним творам «вагомості, авторитетності» (Nurtsch, 2019).

Пряме та непряме (через німецьких класиків) цитування Шекспіра, представленість автора в збірках цитат, афоризмів, навіть у фразеологічних словниках є масивними. Так, на авторитетному сайті Aphorismen.de (Aphorismen, Zitate, Spruche und Gedichte (n.d.) з наявних 250.000 цитат 1040 належать Шекспіру, що робить його безумовним лідером серед авторів незалежно від мови оригіналу цитати.

Ці чинники викликали інтерес дослідників до феномена “німецького Шекспіра”. Дослідження літературного спадку Барда німецькомовними літературо- та театрознавцями розпочалося ще в 19-му столітті. Рецепції Шекспіра на театральній сцені Німеччини та Австрії, перекладам творів Шекспіра німецькою присвячено і низку сучасних робіт (Manski, 2011; Schrickx, 1992; Paulin, 2003; Dedner, 2013; Blinn, 1982; Dehrmann, 2015; Hauptmann, 1915; Herder, 2014). У літературознавстві об'єктом досліджень стають висловлювання про В. Шекспіра німецьких діячів культури (Х. Блінн), окремі твори зі спадщини Шекспіра (Л. Ледер, Х. Леман), рецепції шекспірівських творів німецькими письменниками різних епох (М. Брунхорст, Р. Симінгтон, М. Корсен, Г. Шульц), значення Шекспіра у німецькій літературі окремого періоду в цілому (Ф. Гундольф, К. Штайгер). Літературна спадщина В. Шекспіра є і на сьогодні актуальним матеріалом лінгвістичних розвідок Харківської лінгвістичної школи. Так, діахронічні трансформації метакомунікативного аспекту мовленнєвого акту 16 ст. на прикладах творів В. Шекспіра ілюструються І. С. Шевченко (Shevchenko, 2016). Для її послідовників, а саме Ю. Матюхіної, Л. Михайлової, Т. Биценко, О. Ваховської, Г. Поліної, В. Турченко (Shevchenko, 2016) та інших, твори відомого драматурга слугували ілюстративним матеріалом дослідження системи фатичної метакомунікації у англійському дискурсі, історичної динаміки експресивів негативної емоційності XVI–XX ст., мовної об'єктивації концептів БОГ, ГРІХ,

еволюції директивних мовленнєвих актів, тощо. Саме твори “Ромео та Джульєтта”, “Макбет”, “Отелло”, “Юлій Цезар”, “Гамлет” є зразком розмовної мови XVI ст. та початком становлення жанру драматургії.

При цьому поза увагою лишається лінгвальний прояв низки чинників адаптації шекспірівських творів та цитат з них на новому мовному ґрунті. Інколи адаптація досягає граничних показників, як у випадку з цитатами *Gut gebrüllt, Löwe!* “точно, добре сказано” (жартів.) або *Hohle Töpfe haben den lautesten Klang* “дурні люди найголосніше сперечаються” (пейор.) кодифікованими низкою німецьких фразеологічних словників як *Redensart*, тобто фразеологічна одиниця, без вказівки на першоджерело.

Оскільки як шекспірівські теми і герої, так і власне цитати з творів класика починають жити в німецькомовній лінгвокультурі власним життям, вважаємо за доцільне застосувати до вивчення феномена ептонімізації (перетворення на крилаті вислови) німецьких версій шекспірівських цитат еколінгвістичний підхід, який враховує природну взаємодію комплексу лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Спроба з’ясування причин і форм ептонімізації цитат британських класиків (зокрема, Оскара Вайлда та Бернарда Шоу) (Onishchenko, 2017, 2018) довела валідність транслінгвального підходу, який дозволяє врахувати чинник інтерлінгвальної взаємодії. **Гіпотетично** низка цитат Шекспіра зазнала в процесі адаптації в німецькомовній лінгвокультурі ептонімічних якостей, тобто набула статусу крилатих виразів зі своїми формально-структурними та функціональними проявами.

Таким чином, **об’єктом** дослідження, що пропонується, є ептонімізовані цитати Вільяма Шекспіра – цитати з перекладених німецькою мовою творів автора, що є широко вживаними в німецькій лінгвокультурі і адаптованими нею. Такі цитати вивчаються на предмет причин, що сприяли їх ептонімізації, особливостей їх вживання в сучасних медійних дискурсах та виконуваних ними функцій. **Метою** дослідження є окреслення групи ептонімів Шекспіра, визначення соціокультурних причин їхньої вживаності, встановлення сфер їх вживання та структурно функціональних особливостей у сучасній німецькій лінгвокультурі. Для досягнення цієї мети було поставлено **завдання**: 1) визначити шляхи входження цитат Шекспіра до німецької лінгвокультури, що впливають на процес їхньої ептонімізації; 2) схарактеризувати структурно-семантичні особливості вживання ептонімізованих цитат Шекспіра у сучасних німецькомовних Інтернет-дискурсах, що продемонстрували найбільшу кількісну схильність до прийому таких цитат – публіцистичному (онлайн-версії газет та журналів, Інтернет-новини), рекламному та дискурсі соціальних мереж; 3) встановити основні функції ептонімізованих цитат Шекспіра в цих дискурсах.

Дослідження механізмів адаптації іншомовних цитат німецькомовною лінгвокультурою з урахуванням історичних, соціальних та лінгвальних чинників є **актуальним**, оскільки використовує методологічні засади еколінгвістики, яка співвідносить мовні сутності з середовищем, у якому вони застосовуються, виходить зі здатності мови впливати на людину та життєві події, визначає причини та форми мовної різноманітності та характеризується міждисциплінарністю та інтеграційністю як наука про взаємозв’язок мови і мислення людини в усіх сферах її діяльності.

2. Методологія, методи, алгоритм і матеріал дослідження

Зміст мовних одиниць формується під впливом сукупності контекстних чинників – відношень між знаками семіотичних систем (одно- або різнорідних), між знаками та матеріальною дійсністю, між знаками та користувачами, соціокультурним та когнітивним світом останніх. Соціокультурні та когнітивні фактори завжди чинять свій вплив на дискурс як первинну даність мови (Morozova, 2015, p. 164). Саме тому методологічна база еколінгвістики використовує лінгвістичні методи, які відповідають цілям і задачам еколінгвістичного підходу до мовних та мовленнєвих явищ. Комплекс методів дослідження, який використовувався в процесі вивчення явища ептонімізації цитат Шекспіра в німецькомовній лінгвокультурі,

охоплює загальнонаукові методи аналізу, синтезу, спостереження, лінгвістичні методи суцільної вибірки, дискурс-аналізу, структурного аналізу, функційний метод.

Вивчення історичної динаміки перекладів, цитування та постановок/екранізацій творів Вільяма Шекспіра дозволило визначити основні чинники ептонімізації. На першому етапі нашого дослідження методом аналізу мово-, літературо- та мистецтвознавчих джерел з'ясовано причини ептонімізації цитат Шекспіра у німецькомовній лінгвокультурі та сформульовано їх методом синтезу. На другому етапі методом суцільної вибірки з ептонімічних джерел німецької мови (словників та збірок афоризмів, цитат та ін. (перелік див. нижче) було виокремлено вживані цитати Вільяма Шекспіра. Для цього задіяно дані Шекспірівського товариства Німеччини, яке підкреслює підвищену вживаність 16 цитат Шекспіра, а також статистику пошукових машин онлайн-збірок цитат та афоризмів, яка відображає найбільш шукані користувачами цитати. Таким чином, було виокремлено 34 найбільш вживаних носіями німецької мови цитати Шекспіра. До них застосовано метод ептонімічної ідентифікації, який розроблено нами і використано за аналогією з методом фразеологічної ідентифікації, запровадженого у вжиток Ш. Баллі. Так, метод фразеологічної ідентифікації оснований на різних типах фразеологічних значень, співвідношенні елементів до всієї структури, також він допомагає виділяти фразеологізми серед складних слів та словосполучень. Процедура, на якій ґрунтується цей метод, має включати встановлення наявності або відсутності коефіцієнта фразеологічної стійкості (яка властива і ептонімам). Наявність переосмислення компонентів ептоніму, його зовнішня та внутрішня немодельованість є ознакою того, що цитата перебуває в процесі ептонімізації, або цей процес уже завершено. При високому коефіцієнті фразеологічності, при відсутності зовнішніх ознак цитатності (лапок, ідентифікатора автора, ввідних кліше) ептонім може розвиватися далі в напрямку фразеологізації. На третьому етапі методом зіставлення вихідного та кінцевого тексту з'ясовано цільові особливості вживання цитат Шекспіра у сучасних німецькомовних дискурсах загальною кількістю понад 1000 вживань, серед яких виявлено кількісну перевагу таких вживань у дискурсах Інтернет-новин, Інтернет-реклами та соціальних мережах (застосування елементів методу кількісного аналізу). На четвертому етапі методи структурного та інтерпретаційного аналізу тексту дозволили встановити наявність можливих трансформацій цитат та вплив цих трансформацій на рецепцію тексту. На п'ятому етапі метод функційного аналізу уможливив визначення функцій вживання цитат Шекспіра у згаданих дискурсах. Для цього задіяні елементи аналізу мультимодальних текстів (зокрема, аудіо-візуальний аналіз) для роботи з креолізованим матеріалом.

Джерелами матеріалу ептонімізованих цитат Шекспіра у контексті сучасних дискурсів були передусім Інтернет-версії провідних періодичних видань німецькомовних країн та матеріали з популярних сайтів новин (див. джерела ілюстративного матеріалу). Авторство цитат встановлювалося на підставі прямої згадки імені Вільяма Шекспіра у досліджуваному тексті або за допомогою німецькомовних друкованих та електронних словників та збірок цитат і афоризмів ("Der große Duden", "Datenbank der 75.000 Aphorismen", "Das große Z", "Die Zitate-Welt", "Aphorismen.de", "Zitate online", "Zitate und Sprüche" тощо). Крім того, аналіз цитатного матеріалу здійснювався за допомогою творів німецьких авторів, що цитували Шекспіра (див. п. 5.1).

3. Обґрунтування доцільності методології

Еколінгвістична парадигма, що в останні роки становить альтернативу антропоцентризму, сягає корінням до лінгвокультурологічних теорій Е. Сепіра та В. фон Гумбольдта. Екологізм є загальнонауковою методологічною настановою, згідно з якою людина є органічною клітинкою життя на землі у цілому і не має пріоритету стосовно середовища свого існування (Mogozova, 2015). Екологізм втілювався у низці природничих та гуманітарних наук, до яких приєдналась лінгвістика, яка апелювала до різних методів при аналізі мови, так виникла інша наука –

еколінгвістика. Еколінгвістичний підхід сам по собі зумовлює власне трактування антропоцентризму, де екологізація наукових знань є процесом формування екологічного мислення, де індивід свідомо прилаштовується під закони біосфери і визнає людину не як власника природи, а як її повноправного члена. Таким чином, екоцентричність відмовляється від ієрархічної картини світу і пріоритет віддається її багатогранності та гармонійному співіснуванню.

Засновником сучасної екології мови є Е. Хауген. Науковець визначає особливості взаємодії різних складових і рівнів національної мови між собою, а також у свідомості носія та в багатомовному суспільстві (Haugen, 1972, p. 325).

Також у зарубіжній еколінгвістиці вирізняють два напрями: екологію мови та екологічну лінгвістику (Fill, 1998, p.3). Вважається, що слід вирізнити не єдину екологію мови, а чотири: *символічну екологію мови* (фокус уваги на екосистемну взаємодію між знаковими системами у певному ареалі та у свідомості індивіда-білінгва); *природну екологію мови* (вивчення зв'язку між мовою та матеріальною дійсністю); *соціокультурну екологію мови* (вивчення відношень, в яких мова перебуває з соціальними та культурними силами, які формують умови для комунікації індивідів і спільнот); *когнітивну екологію мови* (аналіз когнітивних здібностей людини, які зумовлюють її поведінку у різних ситуаціях) (Morozova, 2015, p. 258-259). Також в еколінгвістиці прийнято виділяти два рівні: макроеколінгвістику й мікроеколінгвістику. Мікроеколінгвістика вивчає структуру мовних систем. На такому рівні структура системи, включаючи фонологію, морфологію та синтаксис, визначається, описується та пояснюється. Метою мікроеколінгвістики є мовний аналіз з особливою увагою до структури мовних систем. Макроеколінгвістика зосереджується на проблемах суспільного, національного й світового значення (Semenets, 2013, p. 175).

Одне з ключових положень еколінгвістики наголошує, що мова та мовні структури розглядаються не як існуючі лише самі для себе одиниці, а як система окремих структур, що взаємодіє з навколишнім середовищем, і вивчення мови окремо від її природного та культурного оточення є неможливим (Hage, 1999, p. 91-118). За визначенням Дж. Венделя (Wendel, 2005, p.51), “екологічний підхід до мови враховує комплексну мережу зв'язків між оточенням, мовами і людьми, що цими мовами послуговуються”, причому під оточенням розуміється комплекс біологічних, фізичних і соціальних чинників.

Біологічні і соціальні чинники розвитку та взаємодії мов (через їх носіїв) враховує теорія, запропонована Л.-Ж. Кальве, де дослідник розподіляє мови світу на гіперцентральні, суперцентральні, центральні та периферичні та виступає за збереження лінгвістичних різновидів (внутрішнього та зовнішнього, горизонтального та вертикального) представляє на сьогодні гравітаційну модель мов (Calvet, 1999, p.75-99). Ця модель співвідноситься з найвищим рівнем екосфери, розкриває макросоціолінгвістичні відношення між різними мовами у світі, що дозволяє говорити про фундаментальну еколінгвістичну нерівність існуючих мов, їх ієрархію у континуумі від гіперцентральної мови до периферійної. Дослідником виокремлено також гомеостатичну, репрезентативну та трансмісійну моделі. Гравітаційна модель розкриває макросоціолінгвістичні відносини між різними мовами у світі; гомеостатична модель враховує регулювання мовних ситуацій з порушенням рівноваги; репрезентативна модель призначена для пояснення того, яким чином виражається лінгвістична небезпека/безпека; трансмісійна модель вивчає еволюцію мов та мовних ситуацій у діахронічному аспекті. Подібно до Л.-Ж. Кальве, С. Пуппель розподіляє мови за їхньою вагою, в залежності від кількості носіїв. За його класифікацією англійська потрапляє до категорії “надважких” мов (понад 100 мільйонів носіїв), німецька – “важких” (від 50 до 100 мільйонів носіїв). На прикладі експерименту, який вивчав взаємодію польської, англійської та німецької мови з'ясувалося, що польська та англійська знаходяться в суперстратних, а польська та німецька – в адстратних відношеннях (Puppel, 2007) – отже в транслінгвальній тріаді “рідна мова – світова мова – друга мова” (Wiertlewska, 2011, p. 141).

На відміну від С. Пуппеля, який називає транслінгвальними саме адстратні, «ненасильницькі» відношення між мовами, ми дотримуємося більш широкого розуміння, викладеного в роботі О. О. Семенець (Semenets, 2013, p. 175):

Говорячи про екологію мови, в ній можна виділити три аспекти: 1) інтралінгвальний, пов'язаний із культурою мови, стилістикою, риторикою. Він містить дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності й інших комунікативних якостей мови. Це зусилля лінгвістів, спрямовані на плановий вплив чи послаблення негативних тенденцій у використанні мови й недопущення регресу мови в контексті збіднення виразних засобів; 2) інтерлінгвальний, пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування окремої етнічної мови й проблемами зникнення мов і зменшення лінгвістичної різноманітності на Землі; 3) транслінгвальний, пов'язаний із використанням одиниць, засобів, реалій однієї мови, культури в контексті іншої мови, що належить до іншої культури в художній літературі, фольклорі, публіцистиці. Сюди відносимо цитування іноземних мікротекстів, практику перекладу. Безперечно, саме мова служить засобом трансляції культури. Різні форми інтеграції, мирне співіснування в цілому в сучасному світі повинно базуватися на діалозі культур і міжкультурній комунікації. [підкреслено нами – Н. О., Т. С.]

Таким чином, транслінгвальний аспект включає в себе не тільки стихійну взаємодію мов із запозиченням мовних продуктів (текстів), але й феномен їхнього переносу на інший ґрунт – переклад бо адаптацію. За В. Б. Скрябіною, переклад, що полегшує комунікацію, не порушує норм перекладу та передбачає активну відповідальність перекладача за інтерпретоване ним повідомлення» (Skriabina, 2015, p. 245), вважається екологічним. Тож дане дослідження залучає здобутки і екології перекладу, де фокус уваги зосереджено на впливі індивідуальних та соціальних чинників на переклад іншомовного тексту. Екосистема перекладу, правильність та гармонійність поетичного тексту дає змогу тексту оригіналу отримати нові відтінки та нове життя у мовному та соціокультурному просторі.

Транслінгвальний еколінгвістичний підхід вбачається доречним для нашого дослідження, оскільки цитування іноземних мікротекстів (у нашому випадку ептонімів), їхній переклад, лексична насиченість, адаптація в мові-приймачі є засобом трансляції культури та культурного діалогу.

4. Обґрунтування вибору матеріалу

Можна з упевненістю сказати, що німецька література запозичувала у Шекспіра і орієнтувалася у нього з 1770 року (Shakespeares Einfluß auf die Deutsche Literatur, n.d.). Але німецьке захоплення Шекспіром сягає корінням до 1604 року, коли англійські репертуарні трупи перетинали Ла-Манш, щоб виконати п'єси Барда, насамперед “Ромео та Джульєтта” по всій Європі та зокрема Німеччині. Про популярність драматурга і духовну спорідненість з німцями свідчить той факт, що тодішні глядачі і читачі називали Шекспіра Вільгельмом.

Незмінність актуальності тем, яких торкався в своїй творчості Шекспір, виражається в концептуальних домінантах його творів. Саме найбільш концентрованими вербалізаторами цих домінант і є ептонімізовані, широко вживані цитати класика. Згідно з проектом Aphorismen.de (Aphorismen, Zitate, Spruche und Gedichte, n.d.), який понад 25 років об'єднує дослідників цитат, зафіксовані цим проектом понад 1000 шуканих користувачами мережі Інтернет цитат Шекспіра вербалізують концепти LIEBE/КОХАННЯ, MANN & FRAU/ЧОЛОВІК & ЖІНКА, ZEIT/ЧАС, FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, LEBEN/ЖИТТЯ, REDEN/МОВА, SCHICKSAL/ДОЛЯ, STERBEN/СМЕРТЬ – універсальні валоративи людства, чим, зокрема, пояснюється неминуща актуальність творів Шекспіра.

На думку дослідників з німецького Шекспірівського товариства (заснованого у Веймарі у 1864 році, раніше, ніж на батьківщині поета), найвідомішими шекспірівськими цитатами-вербалізаторами цих концептів німецькою мовою є такі (Morgenpost, 2016):

- *“Ein tiefer Fall führt oft zu höherm Glück.”* (“Cymbeline”, vierter Akt, zweite Szene)
- *“Ein jedes Ding hat seine Zeit.”* (“Komödie der Irrungen”, zweiter Akt, vierte Szene)
- *“Es gibt mehr Ding’ im Himmel und auf Erden als Eure Schulweisheit sich träumt.”* (“Hamlet”, erster Akt, fünfte Szene)
- *“Denn an sich ist nichts weder gut noch schlimm; das Denken macht es erst dazu.”* (“Hamlet”, zweiter Akt, zweite Szene)
- *“Wir wissen wohl, was wir sind, aber nicht, was wir werden können.”* (“Hamlet”, vierter Akt, fünfte Szene)
- *“Etwas ist faul im Staate Dänemarks.”* (“Hamlet, erster Akt, vierte Szene)
- *“Hohle Töpfe haben den lautesten Klang.”* (“Heinrich V”, vierter Akt, vierte Szene)
- *“Leben ist nur ein wandelnd Schattenbild.”* (“Macbeth”, fünfter Akt, fünfte Szene)
- *“Arm und vergnügt ist reich und überreich.”* (“Othello”, dritter Akt, dritte Szene)
- *“Wie arm sind die, die nicht Geduld besitzen!”* (“Othello”, zweiter Akt, dritte Szene)
- *“Wo Worte selten, haben sie Gewicht.”* (“Richard II”, zweiter Akt, zweite Szene)
- *“Doch niemand heilt durch Jammern seinen Harm.”* (“Richard III.”, zweiter Akt, zweite Szene)
- *“Gut gehängt ist besser als schlecht verheiratet.”* (“Was Ihr wollt”, erster Akt, fünfte Szene)
- *“Besser ein weiser Tor als ein tōrichter Weiser.”* (“Was Ihr wollt”, erster Akt, fünfte Szene)
- *“Gut gebrüllt, Löwe!”* (“Ein Sommernachtstraum”, fünfter Akt, erste Szene)
- *“Sein oder Nichtsein; das ist hier die Frage.”* (“Hamlet”, dritter Akt, erste Szene)

Ці ептонізовані цитати, а також низка інших часто шуканих користувачами мережі Інтернет (загальною кількістю 34), що вербалізують згадані концепти, і слугували безпосередніми одиницями вивчення. Результат пошуку цих цитат або їх фрагментів зі згадкою або без згадки автора в мережі Інтернет виявив, що найчастішими приймачами цих одиниць є жанри публіцистичного дискурсу (аналітичні статті в онлайн-версіях німецькомовних газет та журналів, сайти новин), Інтернет-реклама, а також соціальні мережі Facebook, Pinterest, TikTok та ін. Два останніх типи демонструють перевагу креолізованих текстів, причому зафіксовано три ступені креолізації: нульовий (текст без значущої візуальної складової), частковий (представленість як вербального, так і невербального значущого компонента), повний (відсутність вербальної складової при наявності невербальної).

5. Причини і результати ептонізації цитат Шекспіра

З огляду на довгу історію перекладів, театральних постановок, екранізацій, традицій читання та обговорення творів Вільяма Шекспіра, є підстави для висунення гіпотези, що історична періодизація «проникнення» мовної особистості британського класика до мовної свідомості носіїв німецької мови має свої якісні ознаки і здійснює вплив на особливості цитування творів автора у 21-му столітті.

5.1. Мовно-історичні етапи інтеграції мовної особистості Шекспіра в німецькомовний простір

У результаті вивчення звітів Шекспірівського товариства Німеччини, досліджень німецькомовних істориків літератури та літературознавців, театрознавців, культурологів (див. Література) було виокремлено такі різні за історичною періодизацією та якісним наповненням етапи становлення шекспірівського слова німецькою мовою, як переклади, системні театральні постановки, цитування та творчі обробки шекспірівських сюжетів німецькомовними авторами, буття творів Шекспіра частиною обов’язкових освітніх програм, яке забезпечило майже стовідсоткове знайомство носіїв німецької мови з мовною особистістю класика.

1) переклади

Першими ‘імпортерами’ п’єс Вільяма Шекспіра у німецькомовну культуру були мандрівні театри, які надзвичайно вільно поводитися з оригіналами. Перший збережений переклад було виконано пруським дипломатом у Лондоні в 1741 році. Однак цей переклад “Юлія Цезаря” було зроблено олександрійськими віршами замість білих. Цей перший переклад підготував підґрунтя для “німецького Шекспіра”: у 1760 році поет Крістоф Мартін Віланд вирішив перекласти Шекспіра повністю, і до 1766 року він переклав 22 драми. Насправді класичні німецькі переклади з’явилися в епоху романтизму. Август Вільгельм Шлегель розпочав грандіозний проєкт романтичних перекладів Шекспіра в 1796 році, однак після 1810 року він відмовився від подальших перекладацьких спроб. Саме Шлегелю належить класична форма перекладу найвідомішої цитати з “Гамлета” *To be or not to be – that is the question – Sein oder nichtsein – das ist hier die Frage* [підкреслено нами – Н.О., Т.С.]. Робота Шлегеля була продовжена між 1812 і 1833 рр. під редакцією поета-романтика Людвіга Тіка (1773-1853 рр.), але фактично перекладацьку роботу виконували його донька Доротея Тік і Вольф Граф Бодіссін, чие ім’я офіційно не фігурує в підписах під перекладами – Schlegel-Tieck.

Поет Еріх Фрід, борець проти нацизму, змушений емігрувати до Лондона, переклав 27 п’єс Шекспіра. Його тексти вважаються найбільш читабельними (Welt.de, 2016). Нарешті, єдиний німецькомовний перекладач, якому дійсно підкорився весь спадок Шекспіра, Франк Гюнтер, перекладав Барда з 1970-х років. Повне видання було завершено у 2017 році драмою “Perikles, Prinz von Tyros”.

2) постановки на театральній сцені

Перше серйозне й успішне виконання п’єс Шекспіра було здійснено Гойфельдом близько 1773 року у Відні. П’єса була, що вельми показово, “Гамлет”. Пізніше в Гамбурзі Шредером поставлено також “Гамлета” в різних версіях близько 1776 року, слідом пішли інші п’єси. Спільним у всіх цих постановках було те, що вони були переказами. Наприклад, “Гамлет” не помер у кінці, сюжет затягувався і т.д. Після цього постановки поступово відбувалися на інших сценах, наприклад у Бамберзі, Веймарі, Берліні. У якості театрального режисера тричі поставив Гамлета Гете: один раз за перекладом Віланда-Ешенбурга, один раз в адаптації Шредера і один раз у перекладі Шлегеля. “Юлій Цезар” також виконувався у перекладі Шлегеля, майже без змін. Але врешті решт вгору взяли адаптації (“по мотивах”). Наприклад, постановка “Макбета” Шиллера більше десяти років мала успіх у Веймарі та інших місцях. (Шиллер, однак, робить ранкову пісню зі сцени з привратником, та вносить інші зміни). Після 1815 року починається ажіотаж у Берліні навколо зображень шекспірівських персонажів завдяки постановкам Деврієнта (Shakespeares Einfluß auf die Deutsche Literatur, n.d.). Нарешті, у 1887 році у Веймарі вийшла збірка драм Шекспіра у перекладі Шлегеля, адаптованих для німецької сцени. Вистави за шекспірівськими творами з’являються на німецьких сценах щороку частіше, ніж у Великій Британії (за даними Гете-Інституту 2010 року), є навіть копії театру Глобус у Нойсі та Швєбіш-Халлі. Щосезону в Нойсі German Globe пропонує програму шекспірівських постановок німецькою та англійською мовами.

3) творчі обробки шекспірівських сюжетів класиками німецької літератури та сучасними авторами

Шекспіра вважають “третім німецьким класиком” на театральній сцені, поряд з Гете та Шиллером (у 1960-і роки до цієї тріади доєднався Б. Брехт) (Shakespeare inszeniert, 2015). Вплив Вільяма Шекспіра на веймарський класицизм став, наприклад, темою “Днів Шекспіра 2004” в Німеччині, що проходили під девізом “Гете-Шиллер-Шекспір: три веймарські класики”.

Одним з пояснень цьому є наявні у Шекспіра ренесансні відсилки на Овідія та Гомера, чікими шанувальниками були й німецькі романтики та класицисти. Тож цитування Шекспіра Гете, Шиллером, Віландом є проявом пошани однодумців: віршована драма “Оберон” Віланда заснована на мотивах “Сну в літню ніч”, мотиви “Гамлета” прочитуються у ‘королівській’ драмі “Валленштейн” Шиллера і численних творах Гете, включаючи “Фауста” і абсолютний пік гетівської рецепції Шекспіра – романі “Учнівство Вільгельма Майстера”. Його головний

герой детально вивчає “Гамлета” і навіть виконує його з театральною трупю. Сформульовані в романі погляди на характер драми Шекспіра (пояснення характеру, з’ясування походження Гамлета і передісторії) впливали на оцінку “Гамлета” німецькомовним соціумом аж до 20 століття (Shakespeares Einfluß auf die Deutsche Literatur, n.d.).

Відомий німецький драматург Георг Бюхнер писав в одному зі своїх листів: “...я більше орієнтуюся на Гете чи Шекспіра, але дуже мало на Шиллера”. Досліджено, що в “Смерті Дантона” нараховується така кількість шекспірівських ремінісценцій: на “Гамлета” 18, на “Юлія Цезаря” 12, на “Генріха VI. Частина друга” 11, на “Макбета” 10, на “Короля Ліра” і “Річарда III” по 9, “Генріха IV. Частина перша” 8, “Ромео і Джульєтту” 7, “Міра за міру” 6. Інша п’єса, “Леонс і Лена” (включаючи фрагменти чернетки) нараховує 5 цитат з “Гамлета”, 3 з “Ромео і Джульєтти”, по 2 з “Макбета”, “Венеціанського купця” і “Багато шуму з нічого”. Нарешті, найвідоміше творіння Бюхнера “Войцек” демонструє 9 цитат з “Отелло”, 5 з “Макбета”, 3 з “Короля Ліра”, 2 з “Гамлета” (Dedner, 2013, p. 115-6).

Постмодерністські погляди на шекспірівські мотиви пропонують Арно Гольц та Йоганнес Шлаф у ‘новелі’ “Папа Гамлет” або Гайнер Мюллер у “Гамлет-машині”, де оповідь розвивається не лінійно, а ризоматично, Гамлетів у п’єсі двоє, а інші персонажі також є результатом постмодерністської деконструкції.

Шекспір привніс у сучасну літературу мотив влади – його драми, що ілюструють шлях можновладців до вершини, їхню взаємодію з помічниками і ворогами, актуальні і для 21 століття. Так, у шекспірівському ключі зловживання владою описує лауреатка премії фонду Конрада Аденауера Петра Морсбах у повісті “Der Elefant im Zimmer” (2020), а ще один лауреат цієї премії, Мартін Мозебах, висвітлює велич і нікчемність влади в романі “Krass” (2021). Наративи Офелії простежуються у віршах сучасних німецькомовних поетес – Гільди Домін, Улли Ган, Сари Кірш, Барбари Колер.

4) облігаторне проникнення сюжетів і цитат Шекспіра до мовної свідомості широких мас

Шекспір входить у списки обов’язкової літератури в німецькомовних гімназіях з 19 століття, але увага до автора зростає разом із підвищенням лінгвосоціального статусу англійської мови у ФРН після Другої світової війни. Наразі до списку програмних творів належать “Ромео та Джульєтта”, “Отелло”, “Сон літньої ночі”, “Гамлет”, “Макбет”. “Венеціанський купець”. Феномен ‘текстового насильства’, який спостерігається завдяки облігаторності текстів Шекспіра, стає основою для подальшого використання шекспірівських цитат у людичній функції (див. п. 5.3). Яскравою ілюстрацією реакції на ‘текстове насильство’ є сцена з популярного німецького художнього фільму “Fack ju Göte” (Dagtekin, 2014) (в укр. перекладі “Вчитель на заміну”). Не найкращі, максимально далекі від світової літератури учні гімназії імені Гете (поряд з Шекспіром це прізвище створює в фільмі додатковий комічний ефект) обирають для участі в театральному конкурсі п’єсу “Ромео та Джульєтта” і осучаснюють її молодіжним сленгом:

ROMEO

*Die Sau ist tot. Ich dreh durch!
Wieso hast du die Überdosis
genommen. Vielleicht klebt noch
Etwas Koks an deinen Lippen.*

(brüllt)

Dann will ich auch sterben.

JULIA

Romeo? Du scheiß Junkie.

ROMEO

*Ти що, відкинулась, рідненька?
Жахливий передоз,
і на губах твоїх
лишився кокс.*

(кричить)

Тоді мені хана.

ДЖУЛЬЄТТА

*Ромео? Дідьків ти обдовбань.
(переклад Каскад Україна)*

Упізнаваність сцени забезпечується в німецькому оригіналі (як і в українському перекладі фільму) лексичною та частково фонетичною схожістю з перекладами оригінального шекспірівського твору:

*Noch schwebt die purpurne Fahne der Schönheit
auf deinen Lippen und Wangen* (переклад А.-В. Шлегеля)
*Рум'янець твоїй
Ще на устах, на щоках пламеніє* (переклад І. Стешенко)

Згадані чинники, у результаті акумуляції результатів мовленнєвої діяльності в німецькомовній лінгвокультурі, гіпотетично впливають на особливості вживання цитат Шекспіра, їх ептонімізацію та фразеологізацію на сучасному етапі розвитку лінгвокультури.

5.2. Способи цитування Шекспіра в сучасному німецькомовному просторі

Робота із заявленими як матеріал обраними ептонімізованими цитатами з творів Вільяма Шекспіра здійснювалася через пошукові інструменти мережі Інтернет, за допомогою яких було встановлено основні дискурси-приймачі цитат у мовленнєвому онлайн-середовищі. Такими є публіцистичний дискурс (жанри аналітичних статей та новин), рекламний дискурс (жанри оголошень, анонсів, онлайн-каталогів товарів), дискурс соціальних мереж (жанри віртуальних постів та статусів). За формальними показниками, такі як точність цитати, наявність посилання на автора, з урахуванням семантичної складової (пряме або фразеологічне значення) було виявлено такі способи цитування:

- Використання точної цитати у фразеологічному значенні без вказівки на першоджерело

- (1) *Die Laboruntersuchungen zur Herkunft der Holzkohle sind wichtig, um dem Raubbau in Urwäldern und gegebenenfalls falschen Produktkennzeichnungen und Siegeln auf die Schliche zu kommen. Wenn der Anbieter, auch auf mehrmalige Nachfrage, keine Angaben zur Herkunft des Holzes macht, dann ist in der Regel etwas faul im Staate Dänemark.* (Grillkohle im Test: Zwei Marken kassieren “mangelhaft”, 2022)

У прикладі 1 цитата “*Підгнило щось у Данській королівстві*” використовується у фразеологічному значенні і вимагає у адресата знання першоджерела для адекватного розуміння критичних висловлювань на адресу несумлінних виробників вугілля для грилю.

- Використання точної цитати у фразеологічному значенні (частіше в сильних позиціях тексту – заголовку, епіграфі, коді) із вказівкою на першоджерело

- (2) *SEIN ODER NICHTSEIN*
Die Ukraine steht vor dieser historischen Frage. Und sie hat sich entschieden. [...]
An dieser Stelle weiß ich mir kein richtiges Wort mehr, das der Tragödie in der Ukraine gerecht werden könnte. Daher lasse ich einen anderen sprechen. Es sind die richtigen Worte in diesen Tagen. Sie stammen aus dem Jahr 1602 und haben mehr denn je Gültigkeit.
“Sein oder Nichtsein; das ist hier die Frage: Obs edler im Gemüt, die Pfeil und Schleudern. Des wütenden Geschicks erdulden oder, sich waffnend gegen eine See von Plagen, durch Widerstand sie enden?” Hamlet, William Shakespeare (1602) (Schwarz, 2022)
- (3) *Fünf Staffeln hat Eliza Clark für ihre „Y: The Last Man“-Saga veranschlagt, dafür muss die bisher noch hüftsteife, zwischen Action-Anspruch und Drama schwankende Serie ein Publikumserfolg werden. Es könnte helfen, etwas barmherziger und humorvoller mit dem einen Kerl umzugehen, übrigens der Sohn eines Shakespeare-Professors. Ach, armer Yorick.* (Muss eine Welt ohne Machos und Mansplaining zwangsläufig im Chaos enden?, 2022)

У наведених прикладах також наявна подальша/попередня пряма (приклад 2) і опосередкована (приклад 3) вказівка на першоджерело в тексті.

- Використання точної цитати у фразеологічному значенні інтенційно без вказівки на джерело з метою створення мовно-концептуальної гри

(4) *Kraftfahrer streikten. Ihnen folgten Totengräber — Ach, armer Yorick! — und die Müllabfuhr.* (Kühnicke, 2022)

У тексті новин, присвяченому страйкам, серед страйкуючих категорій робітників вказано могильників – за чим слідує іронічна ремінісценція сцени на кладовищі з “Гамлета”

(5) *Politserie “Borgen” ist wieder da: Es ist etwas faul im Staate Dänemark* (Politserie “Borgen” ist wieder da: Es ist etwas faul im Staate Dänemark, 2022)

У прикладі із заголовку критичної статті актуалізується пряме, географічне значення частини виразу “датська держава”, адже в тексті йдеться про невдале повернення в ефір популярного датського політичного шоу “Borgen”.

Схожий приклад (6), однак, обертає вираз через заперечення на повну протилежність: автор підкреслює, що зі щепленнями проти COVID-19 в Данії справи набагато краще, ніж у Німеччині, тож “підняти” могло саме в Німеччині.

(6) *In Dänemark sei es den Menschen in der Pandemie vergleichsweise gut gegangen, weil Maßnahmen, wann immer möglich, gelockert wurden. Es ist also nichts faul im Staate Dänemark, im Gegenteil. Es ist beneidenswert, wie vernünftig unsere Nachbarn mit Corona umgehen – beim Impfen wie beim Lockern.* (Ist da was faul im Staate Dänemark?, 2022)

Відомість виразу дозволяє скорочувати форму, не роблячи її при цьому менш впізнаваною (приклад 7):

(7) *Zum Schluss von Corona: Etwas ist faul im Staate* (Finanznews aus Zürich, 2022)

Можливо, найпопулярніша цитата *Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage* (“Hamlet”, dritter Akt, erste Szene) так само у скороченому вигляді *Sein oder Nichtsein* є, зокрема, назвою фільму американського режисера німецького походження Ернста Любіча, а також роману Клауса Поля.

- Цитатія з трансформаціями (фонографічними, лексичними тощо)

Трансформований вигляд згадана цитата *Sein oder Nichtsein* отримала в назві посібника Д. Карлсона для дизайнерів-початківців “*DESIGN oder nicht SEIN*”. Однак, через більшу схильність англійського оригіналу до фонографічних трансформацій, саме його пародійні версії є вживаними в німецькому мовному середовищі: *2 beer or not 2 beer; 2 b || 2 b; To pee or not to pee*.

- Недослівна цитатія без інтендованої трансформації (гри слів, тощо)

Популярна цитата *Ein jedes Ding hat seine Zeit* (“Komödie der Irrungen”, zweiter Akt, vierte Szene) у різному лексико-синтаксичному оформленні наводиться в численних заголовках, епіграфах, назвах літературних та лірико-музичних творів (напр. назви пісні Й. Гаферкампа та В. Вальріха “*Alles Ding hat seine Zeit*” (2020) або рок-гурту Puhdys “*Alles hat seine Zeit*” (2005)).

Згадані типи цитатії виконують у досліджуваних жанрах дискурсу низку функцій. Основні з цих функцій демонструють залежність від того, чи набуває цитата трансформацій і чи креолізованим є текст.

5.3. Функції шекспірівських цитат в німецькомовних Інтернет-дискурсі

Найчастіше в мережі Інтернет зустрічаються окремі, не вбудовані в інший текст та не трансформовані цитати Шекспіра у вигляді зображень на нейтральному фоні з вказівкою на автора (Рис. 1а, тексти з нульовою креолізацією). Інколи ім'я автора замінюється його портретом, що передбачає знайомство адресата із зовнішнім виглядом Шекспіра (Рис 1б, тексти з частковою креолізацією). Такі мультимодальні тексти виконують насамперед інформативну функцію:

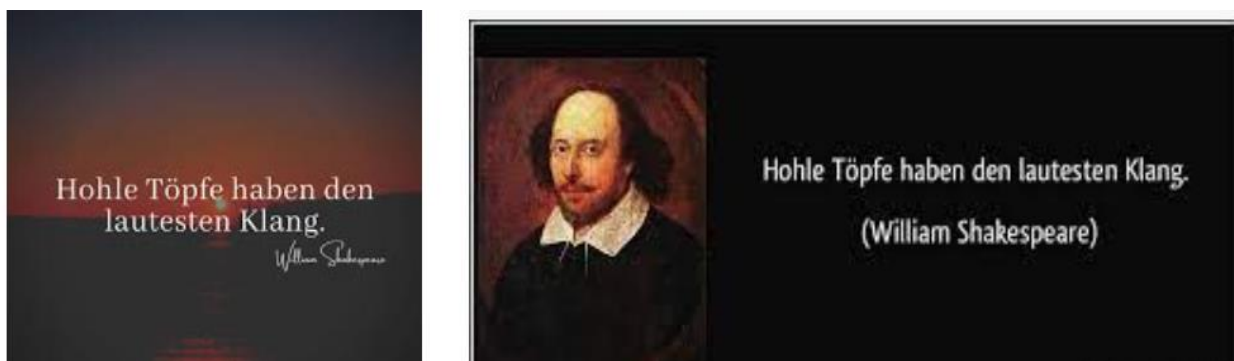

Рис. 1а, б. Цитата Шекспіра в інформативній функції (Facebook)

Однак у мультимодальному модусі переважає орнативна функція цитати, коли остання слугує додатковою “прикрасою” посту або фото в соціальних мережах, наприклад *Wenn man nicht weiß, wohin man will, so kommt man am weitesten...* (без вказівки на автора) (Рис. 2а); *Liebe alle. Vertraue wenigen. Tue keinem Unrecht.* (із вказівкою на автора) (Рис. 2б).

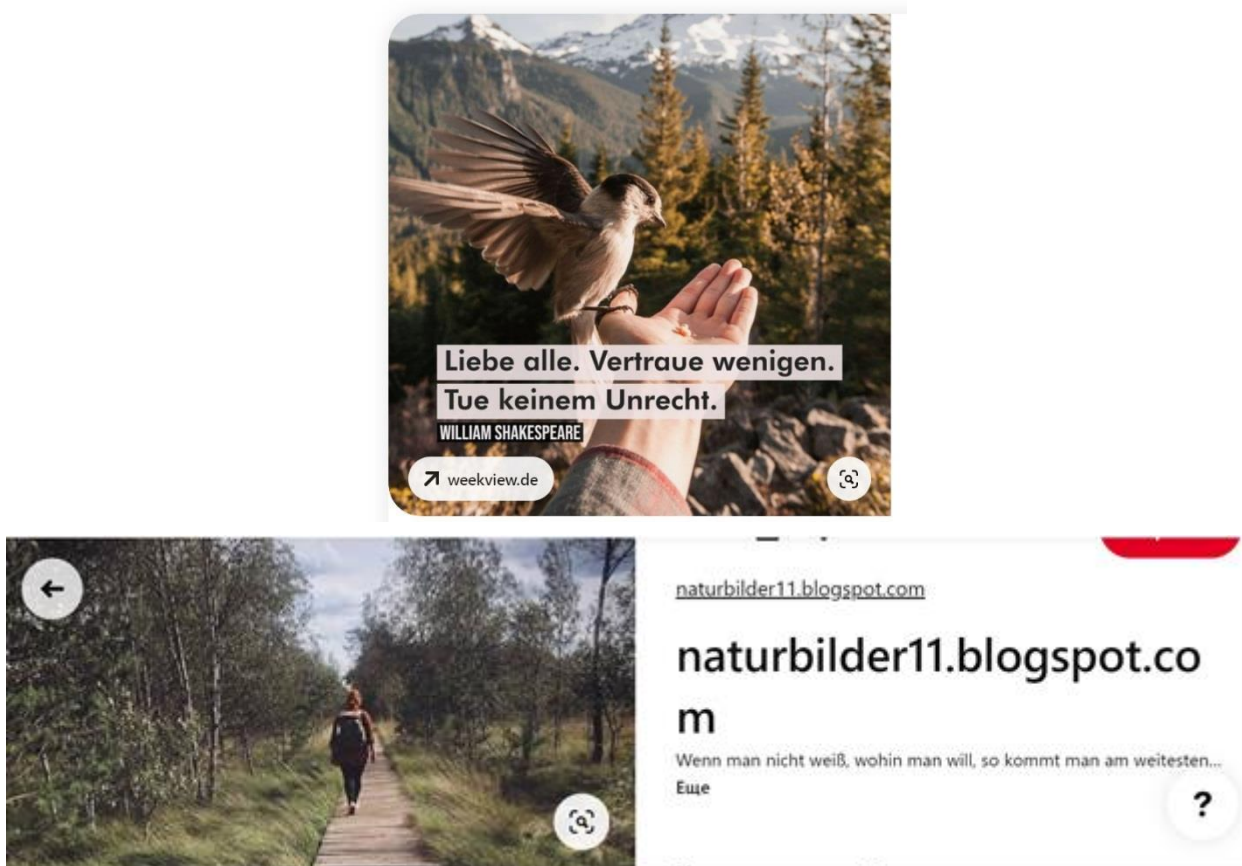

Рис. 2а, б. Цитата Шекспіра в орнативній функції ([pinterest.com](https://www.pinterest.com))

Ознакою орнативності цитат Шекспіра можна також вважати їх часту появу на матеріальних об'єктах, насамперед листівках, футболках, кухлях, аксесуарах, широко представлених на комерційних Інтернет-сторінках. Саме у взаємодії з такими артефактами досягається апогей орнативної функції, яка в цьому випадку поєднується з людичною, – при відсутності вербального компонента мультимодального тексту (повна креолізація). У такому випадку зображення не лише прикрашає артефакт, але й є своєрідним викликом для адресата візуальної інформації, наскільки повною може бути ідентифікація ним першоджерела. Приклад на Рис. 3 – зображення 'бідного' Йорика:

Рис. 3. Повністю креолізована цитата Шекспіра в орнативно-людичній функції (canstockphoto.com)

Цитатам, розміщеним на артефактах, властива і атрактивна функція, особливо, якщо цитата трансформована і цим привертає до себе увагу. Цитата в рекламному дискурсі, переважно в частково креолізованому тексті, привертає увагу до товару (комерційна реклама) бо події (анонс, оголошення) завдяки своїй упізнаваності. Так, музично-літературний салон Гофманнсталь анонсує зустріч з легендарною співачкою Крістою Людвіг за допомогою цитати з "Комедії помилок" (Рис.4):

Рис. 4. Цитата Шекспіра в атрактивній функції (Jedes Ding hat seine Zeit, 2018)

Для трансформованих цитат, окрім орнативної та атрактивної функції, характерна також людична функція. Причому йдеться про трансформації як позначення, так і позначуваного.

Щодо формальної трансформації, найпродуктивнішим виявилось гамлетівське *Sein oder Nichtsein...* в повній або скороченій формі, набувши в німецькій мові статусу модельованого утворення за формулою *X oder nicht X*:

Рис. 5. Цитата Шекспіра в людичній функції (Bild-ID: 210517, n.d.)

На Рис. 5 ігровий компонент доповнюється зображенням (частково креолізований текст) самого Шекспіра, який «зважує» за і проти щеплення від COVID-19.

У випадку трансформації значення йдеться про деме́тафоризацію – вживання у буквальному сенсі виразу, який в оригіналі має метафоричне значення. Зафіксоване фразеологічними словниками значення виразу *Gut gebrüllt, Löwe* ‘точно, добре сказано’ (жартів.) у поєднанні із зображенням лева, що ричить, актуалізує пряме значення виразу – ‘добре рикнув, леве!’.

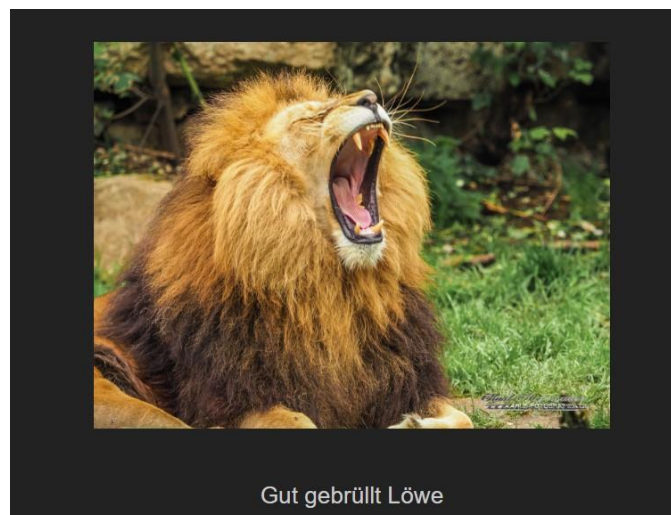

Рис. 6. Цитата Шекспіра в людичній функції (TikTok)

Найчастіше деме́тафоризація забезпечується візуальним компонентом (Рис. 6) частково креолізованого тексту.

6. Висновки

Ептоніми як словосполучення або речення, асоційовані з постаттю автора, поряд з фразеологізмами та мікротекстами різних жанрів є вагомими носіями лінгвікультурного знання. Ептонімізовані цитати іншомовного походження є свідченням діалогу культур, який на сучасному етапі розвитку філологічного знання ефективно описується в термінах еколінгвістики – філологічної парадигми, що враховує чинник середовища, зовнішнього оточення, властивості якого накладають свій відбиток на об'єкт дослідження та змінюються під впливом об'єкту, що знаходиться у ньому. Еколінгвістична парадигма враховує і соціо-історичний контекст як визначальний для ситуативності мови.

З позицій транслінгвального підходу, який позиціонує англійську мову як 'надважку', англійська мова і лінгвокультура в цілому має здійснювати вплив на мови кількісно нижчого порядку, до яких належить і німецька ('важкий' рівень). Це пояснює феномен Вільяма Шекспіра – однієї з найвпливовіших постатей англійської лінгвокультури – у німецькомовній літературі, театрі, сучасній масовій культурі. Цей вплив відбувається не лише через твори автора в цілому, але й через окремі цитати, які вкоренилися в німецькомовній лінгвокультурі, почали функціонувати окремо від тексту джерела (процес ептонімізації) і подекуди втрачати зв'язок з іменем автора (процес фразеологізації). Розгляд соціо-історичного підґрунтя інтеграції творчості Шекспіра в німецькомовну лінгвокультуру дозволив виявити основні чинники популяризації цитат та їх глибокого проникнення до мовної свідомості носіїв німецької мови. До них належать переклади творів Шекспіра німецькою мовою, театральні постановки, запозичення і обробки сюжетів британського класика німецькомовними письменниками, входження творів Шекспіра до обов'язкових освітніх програм.

Найуживаніші з шекспірівських цитат вербалізують концепти, що є універсальними валоративами, що пояснює їхню вживаність у сучасних Інтернет-дискурсах. В окремих жанрах німецькомовного Інтернет-дискурсу зустрічаються використання точної цитати у фразеологічному значенні без вказівки на першоджерело, використання точної цитати у фразеологічному значенні із вказівкою на першоджерело, використання точної цитати у фразеологічному значенні інтенційно без вказівки на джерело, цитатія з трансформаціями та недослівна цитатія без інтендованої трансформації.

Кожен з видів цитатії тяжіє до виконання певних функцій, серед яких домінують інформативна (точні цитати з та без вказівки на першоджерело, тексти з частковою та нульовою креолізацією), орнативна (переважно точні цитати в частково та повністю креолізованих текстах), атрактивна (точні та трансформовані цитати в частково креолізованих текстах) та людична (цитати формальною або семантичною трансформацією).

Представлене дослідження є першою пробою пояснення причин і форм ептонімізації (а подекуди і фразеологізації) цитат англійського драматурга Вільяма Шекспіра. Так, концептосферу вживаних цитат встановлено кількісним способом, який потребує уточнення шляхом застосування мовознавчих методів. Також відкритим лишається питання, вербалізація яких концептів домінує в тому чи іншому дискурсі/жанрі, а також які типи трансформацій тяжіють до жанрів та/або функцій. Перспективним може також виявитися розширення каталогу німецькомовних дискурсів, у яких вживаються ептонімізовані цитати Вільяма Шекспіра.

Література

- Blinn, H. (Ed.) (1982). *Shakespeare-Rezeption: Die Diskussion um Shakespeare in Deutschland. Band 2: Ausgewählte Texte von 1741 bis 1788*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Calvet, J.-L. (1999). *Pour une écologie des langues du monde* [For an ecology of the languages of the world]. Paris: Plon.
- Dedner, B. (2013). "Alle Dichter wie Schulknaben". *Büchner und Shakespeare* ["All poets like schoolboys". *Buchner and Shakespeare*]. In: *Georg Büchner. Revolutionär mit Feder und*

- Skalpelli*, hrsg. von Ralf Beil und Burghard Dedner. [Katalog zur Ausstellung des Instituts Mathildenhöhe Darmstadt, 13. Oktober 2013 bis 16. Februar 2014]. Ostfildern, Deutschland: Hatje Cantz Verlag.
- Dehrmann, M.-G. (2015). Urgermanisch oder eingebürgert? Wie Shakespeare im 19. Jahrhundert zum "Deutschen" wird [Proto-Germanic or naturalized? How Shakespeare became "German" in the 19th century]. In C. Jansohn (Ed.), *Shakespeare unter den Deutschen* (pp. 15-31). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Der "deutsche" Shakespeare: Vom Theater-Provokateur zum Opfer der Klassiklegende [The "German" Shakespeare: From the theater provocateur to the victim of the classical legend] (1996). *Shakespeare inszeniert: Das westdeutsche Regietheater und die Theatertradition des >dritten deutschen Klassikers<* (pp. 15-85). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110929027-002>
- Die große Chronik-Weltgeschichte: Absolutismus, Aufklärung und Revolution [The great chronicle world history: absolutism, enlightenment and revolution] (2008). *Bd. 11. [1648-1793]*. Detlef Wienecke-Janzen Wissenmedia Verlag.
- Fill, A. (2001). Ecolinguistics. State of the art 1988. In A. Fill & P. Mühlhäusler (Eds.), *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (pp. 43-54). London, New York: Continuum.
- "Gut gebrüllt, Löwe": 16 Shakespeare-Zitate zum Todestag (2016, April 24). *Morgenpost*. Retrieved from <https://www.morgenpost.de/vermishtes/article207462977/Gut-gebruehlt-Loewe-16-Shakespeare-Zitate-zum-Todestag.html>
- Harré, R., Brockmeier, J., & Mühlhäusler, P. (1999). *Greenspeak: a study of environmental discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Haugen, E. (1972). *The ecology of language*. Stanford: Stanford University Press.
- Hauptmann, G. (1915). Deutschland und Shakespeare. *Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft*, 51, vii-xii.
- Herder, J. G. (2014). Shakespeare [Shakespeare]. In H. Korte (Ed.), *Herder. Goethe. Frisi. Möser. Von deutscher Art und Kunst* (S. 69-94). Stuttgart: Reclam.
- Mansky, M. (2011). Die frühe Shakespeare-Rezeption im josephinischen Wien. Überlegungen zur kritischen Haltung der Aufklärer Joseph von Sonnenfels und Cornelius von Ayrenhoff [The early reception of Shakespeare in Josephine Vienna. Reflections on the critical attitude of the enlighteners Joseph von Sonnenfels and Cornelius von Ayrenhoff]. *Modern Austrian Literature*, 44(1/2), 1-18.
- Morozova, O. I. (2015). Ekolohichnyi pidkhdid do analizu nepravdyvykh vyslovlen [Ecological approach to analyzing deceptive utterances]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 55, 258-166.
- Nurtsch, C. (2019, April 29). Shakespeare: aktuell und unerschöpflich [Shakespeare: topical and inexhaustible]. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/de/shakespeare-aktuell-und-unersch%C3%B6pflich/a-48524490>
- Onishchenko, N. A. (2017). Eptonimy O. Vailda v nimetskii movi: ekolinhvistychnyi pidkhdid [Eponyms by O. Wilde in the German language: Ecolinguistic approach]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 86, 144-152.
- Onishchenko, N. A. (2018). Kontseptosfera tsytat z brytanskoi literatury v nimetskii movi: ekolinhvistychnyi aspekt (na materialy eptonimiv O. Vailda ta Dzh. B. Shou) [Concept sphere of British literature quotations in German: an ecolinguistic approach (based on eponyms by O. Wilde and G. B. Shaw)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 88, 112-120.
- Paulin, R. (2003). *The critical reception of Shakespeare in Germany 1682–1914. Native Literature and foreign genius*. Hildesheim, Zurich, and New York: Georg Olms Verlag.
- Puppel, S. (2007). Interlingwalizm czy translingwalizm? Interkomunikacja czy transkomunikacja? Uwagi w kontekście współistnienia języków naturalnych w ramach globalnej wspólnoty

kulturowo-językowo-komunikacyjnej [Interlingualism or translanguaging? Intercommunication or transcommunication? Notes on the coexistence of natural languages within the global cultural, linguistic and communicative community]. In S. Puppel (Ed.), *Spoleczeństwo-kultura-język. W stronę interakcyjnej architektury komunikacji* (pp. 79-94). Poznań: Katedra Ekokomunikacji UAM.

Schrickx, W. (1992). Shakespeare On The German Stage: Volume I: 1586–1914. By Simon Williams. Cambridge: University Press, 1991. Pp. xiii 245 illus. £27.50. *Theatre Research International*, 17(2), 161-162. <https://doi.org/10.1017/S0307883300016345>

Semenets, O. O. (2013). Linhvokolohiia ta problemy movnoho vyrazhennia suspilnykh tsinnostei [Linguistic Ecology and the Problems of Lingual Expression of Social Values]. *Nova filolohiia*, 58, 174–177.

Shakespeare und seine Übersetzer [Shakespeare and his translators] (2016). *Welt.de*. Retrieved from <https://www.welt.de/kultur/literarischewelt/gallery154592790/Shakespeare-und-seine-Uebersetzer.html>

Shakespeares Einfluß auf die Deutsche Literatur (n.d.). *William Shakespeare. Und der Rest ist Schweigen* [Shakespeare's influence on German literature. William Shakespeare. And the rest is silence] [Web-Seite]. Retrieved from http://www.william-shakespeare.de/allgemein_einfluss_auf_deutsche_literatur.html

Shevchenko, I. S. (2016). Evolutsionalnye mekhanizmy kognitivnoj semantiki. [Evolutional mechanisms of cognitive semantics]. *Cognition, communication, discourse*, 13, 131-141. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2016-13-07>

Skriabina, V. B. (2015). Ekolohiia perekladu yak novyi napriam suchasnoi linhvistyky [Ecology of translation as a new trend in modern linguistics]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 3, 245-249.

Wendel, J. (2005). Notes on the ecology of language. *Bunkyo Gakuin University Academic Journal*, 5, 511-516.

Wiertlewska, J. M. (2011). Ecolinguistic approach to foreign language teaching on the on the example of English. *Glottodidactica* (vol. XXXVII, pp. 141-151) Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/236660383_Ecolinguistic_approach_to_foreign_language_teaching_on_the_example_of_english_Glottodidactica_vol_XXXVII_2011

Джерела ілюстративного матеріалу

Aphorismen, Zitate, Sprüche und Gedichte (n.d.). *Aphorismen. de*. Retrieved from <https://www.aphorismen.de/>

Dagtekin, B. Fack Ju Göhte: Drehbuch (2014). *Deutsche Drehbücher der Deutschen Filmakademie*. Retrieved from https://issuu.com/deutschefilmakademie.v./docs/dfa-drehbuch_2014_fack_ju_goethe/51

Finanznews aus Zürich (2022, February 3). *Insideparadeplatz.ch*. Retrieved from <https://insideparadeplatz.ch/2022/02/03/zum-schluss-von-corona-etwas-ist-faul-im-staat/>

Grillkohle im Test: Zwei Marken kassieren “mangelhaft” (2022, July 23). *Ruhr24.de*. Retrieved from <https://www.ruhr24.de/service/grill-kohle-oeko-test-grillen-zwei-verlierer-holzkohle-testergebnis-holz-tropenholz-briketts-zr-91631591.html>

Ist da was faul im Staate Dänemark? (2022, February 1). *Spiegel.de*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/news-des-tages-corona-polizistenmorde-olympische-winterspiele-a-627a7c59-aff8-405f-acd7-53176b6a6ebc>

Jedes Ding hat seine Zeit (2018, May 29). *Haus Hofmannsthal*. Retrieved from <https://haus-hofmannsthal.jimdofree.com/2018/05/29/jedes-ding-hat-seine-zeit/>

Kühnicke, B. Miauuuuuuuuuuuuuu! (2022, July 24). Retrieved from <https://www.musik-in-dresden.de/2022/07/24/miauuuuuuuuuuuuuu/>

- Muss eine Welt ohne Machos und Mansplaining zwangsläufig im Chaos enden? (2022, September 21). *Spiegel.de*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/kultur/tv/y-the-last-man-muss-eine-welt-ohne-machos-und-mansplaining-nicht-zwangslaefig-im-chaos-enden-a-e11a15bb-8a73-4311-b7b5-a5c29810a49e>
- Politserie "Borgen" ist wieder da: Es ist etwas faul im Staate Dänemark (2022, June 2). *Kurier.at*. Retrieved from <https://kurier.at/kultur/medien/politserie-borgen-ist-wieder-da-es-ist-etwas-faul-im-staate-daenemark/402029618>
- Schwarz, A. (2022, February 27). Sein Oder Nichtsein. *Story.one*. Retrieved from <https://www.story.one/u/andreas-schwarz-19051/sein-oder-nichtsein>
- Bild-ID: 210517 (n.d.). *Stefan Roth* "STERO". Retrieved from <https://roth-cartoons.de/projekt/cartoon-comic-impfen/>

**SHAKESPEARE'S QUOTATIONS
IN GERMAN LINGUOCULTURE:
AN ECOLINGUISTIC APPROACH**

Nataliia Onishchenko

PhD in Linguistics, Associate Professor,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine);
e-mail: n.a.onishchenko@karazin.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9387-4991>

Tetiana Smoliana

PhD in Linguistics, Associate Professor,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine);
e-mail: smoliana83tatiana@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6628-2707>

Abstract

The article deals with the features of eponymized quotations from William Shakespeare in German within the framework of the translingual aspect of the ecolinguistic approach to the study of linguistic and speech phenomena. Ecolinguistics makes it possible to study the existence of language in combination of language and speech units with geopolitical, historical, social, and psychological factors. According to this approach, English is considered "super-heavy" in terms of the number of native speakers, which means it can influence the languages with a lower number of native speakers, such as "heavy" German. The aim of the work is to study the features of this influence on the example of quotations from the works of the most famous British writer of all times, William Shakespeare, which are adapted by German linguoculture and which have their own formal and functional characteristics at the present stage of German language development. German versions of eponymized Shakespeare quotations are the result of cognitive, historical and socio-cultural factors of adaptation of new symbolic phenomena to the language environment-the receiver. The translingual aspect of ecolinguistics allows to explain the use of eponymized units of English language and culture in the context and by means of German as a receiving language, where these units acquire specific characteristics. The establishment of these characteristics is the purpose of the presented work, which studies as an object the quotations from the Shakespeare works that have acquired the qualities of winged expressions (eponymized quotations) on the German ground or even demonstrate a tendency to phraseology. The objectives of the work are to determine the ways in which Shakespeare's quotations fall into German linguoculture, to establish structural and semantic features of the use of eponymized Shakespeare quotations in modern German internet discourses, to describe

the main functions of such Shakespeare quotations in the mentioned discourses, taking into account the creolization factor of the text.

Consideration of the socio-historical basis for the integration of Shakespeare's work into German linguoculture allowed us to identify the main factors of popularization of quotations and their penetration into the linguistic consciousness of native German speakers. These factors include translations of Shakespeare's works into German, stage productions, borrowing and processing of Shakespeare's plots by German-speaking writers, and including the works by the British author into mandatory educational programs. According to the formal features, there have been distinguished exact citations in phraseological meaning without pointing to the primary source, exact citations in phraseological meaning with pointing to the primary source, exact citations in phraseological meaning intently without pointing to the source, citation with transformations and unspoken citation without intended transformation. Such quotes perform informative, ornative, attractive, and human functions.

Keywords: adaptation, creolization, ecolinguistics, eponymized citation, internet discourse, linguoculture, translingual aspect, verbalization.